

Az időskorúak bűnözése és áldozattá válása

Sárkány István

1. Demográfiai és kriminológiai előzmények

Az emberiség történetében – a rendkívül széles skálán mozgó életminőség mellett – kiemelkedő jelentőséggel bír az időskorúság. Emögött nemcsak e korosztálynak kijáró tisztelet, sokkal inkább az a felismerés áll, hogy jövőt építeni a múlt ismerete nélkül nem lehet. Az a felhalmozott tudás, illetve tapasztalati anyag, amelyet az elődök teremtettek, az időskorúak révén hagyományozódott az utódokra. Internet mindössze néhány évtizede, könyvnyomtatás bő öt és fél évszázada létezik, a papírgyártás a 9. században már elterjedt, de a tudás átörökítése az embert létezése óta jellemzi. A múlt értékeinek megőrzése, az empiria örökölt hagyása a különböző kultúrát képviselő közösségek számára tehát – az emberiség krónikájában, történelmi koroktól függetlenül – mindig egyfajta társadalmi keretek közötti konvergens evolúció irányába mutató közös nevező volt. Az egyes ember, az emberi közösségek, a társadalmak fejlődésében az időskorúság jövőt formáló meghatározó jelentőségének felismerésétől évezredek át tartó hosszú és rögzös út vezetett napjaink fejlett világában az idősgondozási rendszer kialakulásához. Ennek a struktúrának egyik lényeges eleme az időskorúak elleni bűnözés – lehetőségek szerinti – megelőzése.

A születések számának csökkenése, a várható élettartam növekedése, ennek következményeként a népességrekedés számos ország problémája. Ez hazánkat is különösen súlyosan érinti. Az egészségügyi és szociális vonatkozások mellett e kérdés kriminológiai jelentősége is fontos. A viktimológia (áldozattan) a sértettekkel, a bűncselekmények bekövetkezésében játszott szerepükkel, az áldozatok tipizálásával foglalkozik.

A büntetőeljárás jogviszony háromoldalú. A képzeletbeli háromszög csúcsain a bűncselekmény *elkövetője* (a terhelt), az *áldozata* (a sértett) és az *állam* állnak. Az eljárási alanyokat egymás viszonylatában jogok illetik meg, illetve kötelezettségek terhelik. A büntetőjog eszköztárát az állam – törvényben meghatározott – hatóságai alkalmazzák a bűncselekmény elkövetőjével szemben, aminek háttérében a sértett elleni jogtalan és bűnös támadás áll. E két jogág normatív jellegével szemben a kriminológia mint empirikus tudomány a bűnözés keretében általánosságban foglalkozik a sértettel, a sértetté válással, ezen belül közelebből az időskori viktimizáció kérdéseivel.

Tapasztalataink szerint a bűnözés néhány különös szintű jelenségcsoportja kapcsolódhat az időskorúsághoz. Ezek főként a közlekedési (különösen a közúti közlekedési), az erőszakos és a vagyon elleni bűnözés területén jelentősek. Míg a közlekedési és a vagyon elleni bűncselekmények megvalósulásában az időskorú sértett figyelmetlensége, óvatlansága is közrejátszhat, az erőszakos bűncselekmények bekövetkezésében a sértettnek többnyire

ilyen természetű szerepe nincs, s eltekintve az esetleges provokatív fellépésétől, arra többnyire az elkövető által alkalmazott erőszakban manifesztálódó kényszer alapján kerül sor.

A demográfiai problémákra, az átlagéletkor megnövekedésére, majd ennek eredményeként a népességrepedés jelentőségére az Egyesült Nemzetek Szervezete (a továbbiakban: ENSZ) is felfigyelt. Megjegyezzük, hogy a fejlett országokban az ezredforduló idején már minden újszülöttre tíz 65 évesnél idősebb ember jutott. Ezeknek az országoknak a zömében már minden ötödik polgár nyugdíjas korú.⁸ 1991-ben az ENSZ Közgyűlése az 1999-es évet az idősök nemzetközi évévé, október 1-jét pedig az idősök nemzetközi napjává nyilvánította. Az említett intézkedések következtében az időskorúak problémáival való rendszeres foglalkozás bekerült a világszervezet programjába.⁹

A népesség társadalmi előregedésének folyamata hazánkban is megfigyelhető, sőt több évtizedes múltra tekinthet vissza. Míg az időskorúak népességen belüli aránya 1980-ban alig haladta meg a 17%-ot, 2016-ban – a teljes népesség számának jelentős csökkenésére is tekintettel – mintegy 25,6%-ra volt tehető.

Tovább árnyalja ezt a képet az időskorúak nemek szerinti arányváltozása. Minél idősebb korcsoportot vizsgálunk, annál magasabb a nők aránya. Már az 1990-es évek végén a 90 éves vagy ennél idősebbeket tekintve megállapítható volt, hogy a nők e populáció 75%-át adták. A társadalmi előregedési folyamat szükségszerűen kihat a nyugdíjas népesség alakulására. A 20. század utolsó két évtizedében a nyugdíjasok száma mintegy 300 ezer fővel emelkedett, s az öregségi nyugdíjban, a nyugdíjszerű ellátásban, illetve járadékban részesülők száma – az évszázad végéhez közeledve – mintegy 2,7 millió volt.

Az 1970-es évek végétől kezdődően a hazai bűnözésben folyamatosan felgyorsuló növekedés volt tapasztalható. A bűncselekmények gyarapodását a vagyon elleni bűncselekmények számának rendkívüli mértékű emelkedése idézte elő. E bűncselekményi kör gyors növekedését a lopások, csalások számának rendkívüli emelkedése okozta. E riasztó mennyiségi mutatók mellett a hazai bűnözés egészét tekintve, annak minőségében, különösen módszer- és eszköztárában is jelentős változás következett be. A bűnözés mennyiségi és minőségi változása a sértettek számának emelkedésén keresztül a népesség – különösen az idősök – körében a viktimális érintettség, a fenyegetettség érzését növelte, ezzel a szubjektív biztonságérzet csökkenéséhez vezetett.

A bűnügyi tapasztalatoknak megfelelően – a hangsúlyt az időskori viktimizáció bemutatására helyezve – először a századforduló végét megelőző közel másfél évtizednek a témával összefüggő általános kriminológiai jellemzőit, majd az ezt követő időszak kapcsolódó, lényeges vonatkozásait, aktualitásait ismertetjük. Az 1985–1998-ig terjedő évekre vonatkozó statisztikai adatokat az ERÜBS-tájékoztatók felhasználásával a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Informatikai Főosztálya, az azt követő időszak statisztikai adatait az ERÜBS és az ENYÜBS adatállományának igénybevételével az Országos Kriminológiai Intézet bocsátotta rendelkezésünkre.

⁸ Ötvös 2001.

⁹ SÁRKÁNY 1999.

2. Az időskori viktimizáció alaktana

A továbbiakban az időskori elkövetővé és sértetté válás mennyiségi összefüggéseit, a sértetté válás minőségi jellemzőit, valamint fontosabb következményeit ismertetjük.

2.1. Mennyiségi és minőségi jellemzők

Az 1985–1998 közötti évek során a sértettek számának mozgásával együtt járt az *időskorú sértettek* azonos irányú mozgása. Az időskorú férfi sértettek száma és aránya inkább hullámzó mozgást mutatott, míg az időskorú sértett nőké csekély kivételtől eltekintve folyamatosan emelkedett. A bűnügyi tapasztalatok az időskorú nők rablással való növekvő viktimális érintettségét tükrözték.

A hivatkozott időszakban, hazánkban a – hatósági tudomás mellett – megvalósított bűncselekményeknek 12,5%-át követték el időskorúakkal szemben. A bűnözés különös szintű jelenségcsoportjai közül e korosztályt – a sértetti népességen belüli hivatkozott részesedésüket jelentősen meghaladóan, mintegy 20%-os mértékben – a közúti balesetek sújtották. Magas volt az arányszám a szándékos emberölés és a rablás tekintetében is. A vizsgált egyéb vagyon elleni bűncselekmények vonatkozásában az időskorú sértettek aránya az említett részesedést nem haladta meg.

1985–1998 között a tárgyalt bűncselekmények közül a közúti baleset okozásának több időskorú női sértettje volt, mint férfi. Bár jelentősen eltérő mértékben, de az erőszakos közösülés büntetettől eltekintve az időskorú férfi sértettek száma és aránya meghaladta az időskorú nők adatait.

Az időskori viktimizáció körében is figyelemre méltó körülmény a *rejtettség*. Az e korosztályba tartozó sértettek egy része a hatóságok előtt – félelem, bizalmatlanság, szeretet, illetve megbocsátás, továbbá a jogismeret hiányából fakadóan vagy egyéb ok folytán – ismeretlen marad.

Összhangban más sértetti körökkel, a rejtettség az időskorúak körében is alacsony az élet, testi épség elleni bűncselekményeknél, a rablásnál, magas a csalás, a lopás tekintetében, illetve az erőszakos, nemi erkölcs elleni bűncselekmények vonatkozásában. Az 1. számú táblázat a kiemelt bűncselekményeket illetően tartalmaz információt.

Az *időskorú sértettek térbeli eloszlása* megfelel az ismertté vált bűncselekmények területi megoszlásának. Eszerint a főváros és Pest megye időskorú népességének viktimális érintettsége a többi megyét megelőzi.¹⁰

Bár az időskorúak elleni erőszakos cselekmények száma a vagyon elleni elkövetésekhez képest csekély, mégis a bűnözésnek ez a különös szintű jelenségcsoportja az, amely a legjelentősebb félelmet váltja ki az időskorúak körében. Ezt indokolja az elkövetések esetenkénti brutalitása, különös kegyetlensége és a védekezést gyakran többszörösen meghaladó erőszak alkalmazása.

Az időskorúak sérelmére elkövetett erőszakos, illetve vagyon elleni bűncselekmények megvalósítására – a tapasztalatok szerint – éjjel, nappal, nyílt és zárt helyen, közterületen és magánlakásban egyaránt sor kerülhet.

¹⁰ SÁRKÁNY 1999, 64., 3. számú táblázat.

1. táblázat

*Az ismertté vált sértettek, ezen belül időskorúak száma, százaléka
kiemelt bűncselekmények és nemek szerinti bontásban 1985–1998-ig*

Vizsgált bűncselekmények köre	Év	Sértettek száma	Ebből					
			időskorúak (60+)		ebből			
			száma	évi átlag százaléka	férfiak	százalék	nők	százalék
Ismertté vált összes bűncselekmény	1985–1998	3048326	381755	12,5	226322	59,3	155433	40,7
Szándékos emberölés	1985–1998	5765	905	15,7	463	51,2	442	48,8
Testi sértés	1985–1998	134302	14838	11,0	9089	61,3	5749	38,7
Közúti baleset okozása	1985–1998	68255	13670	20,0	6688	48,9	6982	51,1
Erőszakos közösülés	1985–1998	6385	453	7,0			453	100,0
Vagyon elleni bűncselekmények	1985–1998	2739243	343860	12,5	205186	59,7	138674	40,3
Rablás	1985–1998	33856	5901	17,4	3100	52,5	2801	47,5

Forrás: saját szerkesztés

Az időskori sértetté válással kapcsolatos megállapításoktól jelentős mértékben eltértek az *időskori elkövetővé válás* sajátosságai. Lényegi különbségek mutatkoztak a mennyiségi jellemzők tekintetében. Míg az 1980-as évek második felében az elkövetőknek mintegy 2,0%-a, 1998-ban – 20%-os csökkenést követően – 1,6%-a volt időskorú.¹¹ Az arányokat figyelembe véve ez csekélynek tekinthető az 1985–1998-ig tartó időszak évi átlag 12,5%-os sértetti mutatójához képest. Tekintettel arra, hogy a század vége előtt az időskori sértetté válás aránya közel nyolcszoros mértékben haladta meg e korcsoport elkövetővé válási arányát, nem túlzó az a megállapítás, miszerint *az időskori elkövetővé, illetve sértetté válás valószínűsége között fordított arányú összefüggés figyelhető meg*. Míg a századfordulót megelőző évtizedben a hazai népesség 18,5%-a volt időskorú, addig az erőszakos bűncselekményt elkövetők közötti arányuk közel 2,8% volt.¹² Az oksági ismérvekhez is kapcsolódó minőségi ismérvek korrelálnak az időskorúak által elkövetett bűncselekmények – továbbiakban ismertetett – pszichés hátterével.

2.2. Az időskori viktimítás következményei

E körben a biológiai és pszichés, a vagyoni és egyéb következmények emelhetők ki. A szándékos emberölés és a halálos közúti baleset okozásán túl a testi sérülés a továbbiakban fizikai fájdalommal, a nemi erőszak (a hatályos büntető törvénykönyv [a továbbiakban: Btk.]

¹¹ SÁRKÁNY 1999, 13.

¹² SÁRKÁNY 2016, 32., 6. számú táblázat.

szerinti szexuális erőszak) a másodlagos viktimizációs hatásoktól eltekintve is – hosszan tartó – súlyos lelki megrázkódtatással jár.

Figyelembe véve azt, hogy a hazai időskorúaknak többnyire az öregségi nyugdíj az egyetlen „bevételi forrása”, ezért nagy többségüket a csekély mértékű vagyoni sérelem is rendkívül súlyosan érintheti.

A társadalmi következmények körében a szubjektív biztonságérzet csökkenése, az időskori bűnözési félelem, a szorongás emelkedése különösen jelentős. Ezek háttérében az élet végességének megnövekedett tudata, a betegségek gyakorisága, az esetleges szegénység és általában a bizonytalan jövőtől való félelem húzódik meg. Az állampolgárok biztonságérzetét az elbizonytalanodás, az állami, önkormányzati, bünydöző hatóságokba vetett bizalmát a bizalmatlanság, a közbátorságot a félelem erősödése, az önkéntes bezárkózás, az elszigeteltség válthatja fel. A tanúk hiánya a felderíthetetlenség tudatát alakíthatja vagy erősítheti az elkövetőben, mindezek következményeként a bűnmegelőzés lehetősége szűkülhet.

3. Az időskori viktimizáció oksága

3.1. A társadalmi típusú oksági hatások

A bűnözés társadalmi, gazdasági, kulturális tényezők által meghatározott, amelyben az elkövetőn túl a sértettnek is szerepe lehet. A viktimizáció oksága – a kriminalitásához hasonlóan – a társadalmi-gazdasági viszonyok aktuális rendszerében magyarázható. Ennek megfelelően, *miként nincs született bűnöző, nincs született áldozat sem*.

Az időskori sértetté válás okságában jelentős szerepe van a tömegkommunikációs hatásnak. Megjegyezzük, hogy ez a szerep nem csak negatív természetű, hiszen a tájékoztatás révén a bajba jutott idősök megsegítésére irányítja a társadalom figyelmét. Másfelől kétségtelen, hogy az elkövetőben a bűncselekmény megvalósítására irányuló szándékot erősíti, reflektorfénybe helyezi az időskorúak esetenkénti védtelenségét, s újfajta elképzelést vázol fel a személyes problémájukat bűncselekmény útján megoldani kívánó, ötletszegény bűnözőknek.

Az időskori sértetté válásban szerepe van a társadalmi izolálódásnak. A lakóterületi elszigeteltség, a családi kapcsolatok lazulása, a többgenerációs lakásmodell megszűnése, a barátok esetleges elköltözése vagy sajnálatos végleges távozása szükségszerű velejárója a korosztály tagjai fokozatos elmagányosodásának. A röviden ismertetett folyamat sokak esetében már a nyugállományba vonulással megkezdődik. A dinamikus életet egy sivárabb, statikus élet váltja fel. Nemcsak a mindennapi munka szűnik meg, hanem a munkatársakkal fenntartott rendszeres kapcsolat is. Ha a közösség nem tart igényt az időskorú ember tapasztalataira, a feleslegesség érzésének következményeként az öregedő ember élettére fokozatosan az ingerszegény lakására és annak közvetlen környezetére szűkülhet. Mindez könnyű „prédává”, a bűnözők céltáblájává teheti a – különösen az ilyen helyzetbe került – időskorúakat.

3.2. A szomatikus tényezők jelentősége

Az erőszakos kriminalitás gyakran keresi áldozatait az ellenállást kifejtteni képtelen idős emberek körében. A könnyű megtéveszthetőség folytán gyakran válik ez a korosztály a csalók áldozatává.

A fontosabb szomatikus tényezők között megtalálhatók:

- az öregedés felgyorsuló folyamata;
- a különböző betegségek, főként a keringési rendszer és a légzőszervek megbetegedése;
- a cukorbetegség és a mozgásszervi korlátozottság;
- a látással, illetve hallással kapcsolatos érzékszervi problémák;
- az öregkori agyérelmeszesedés, a demensek számának rohamos növekedése;
- a szenvedélybetegségek időskorban történő elhatalmasodása.

3.3. A pszichés tényezők szerepe

Az időskori viktimításban a testi tényezőkön túl a lélektani összetevőknek is fontos szerepe van. A kétféle faktor kölcsönhatásban, egymásra épülve jelentkeznek.

A sértetté válásban jelentőséggel bíró pszichés okok közül kiemeljük:

- az alkalmazkodási készség romlását és az esetleges összeférhetetlenséget;
- az önuralom hiányát, a gátlások leépülését és a fokozott ingerlékenységet;
- a megnövekedett egoizmust;
- a torzult személyiség szerkezetet;
- az óvatosság csökkenését, a hiszékenységet, a veszélyérzet tompulását.

3.4. A sértetti társadalmi beilleszkedési zavarok

Ebben a körben a *szenvedélybetegségeknek*, ezen belül főként az alkoholfogyasztásnak van meghatározó jellege. Az alkoholnak a szenvedélyszintű fogyasztása kriminalizáló és viktimizáló hatással egyaránt járhat. Ezt a tömegkommunikáció által esetenként bemutatott, időskorú által, szeszestaltól befolyásolt állapotban elkövetett bűncselekmények, illetve az említett helyzetben provokatív magatartást tanúsító időskorú sértettek ellen megvalósított, főként erőszakos bűncselekmények megfelelően dokumentálják.

4. Az időskori viktimizáció megelőzése

A sértetti megelőzés az áldozattá válás elkerülésére irányuló – a lehetőségek felhasználásával megvalósított – tudatos törekvés. Tekintettel arra, hogy az időskorúak elleni bűnözés az összébűnözés része, ezért az idős személy a bűnmegelőzés fontos eleme. A testi és a szellemi erők, tartalékok fokozatos leépülése megnövekedett áldozati veszélyeztetettséggel járhat. Bár ez természetesen nem jelenti azt, hogy az időskorú sértettek felelősek a sérelmükre elkövetett bűncselekményekért, mégis megállapítható, hogy a vagyoni javak haté-

konyabb védelmében, a közúti balesetek elkerülésében fontos a szerepük. Az időskorúakat érő erőszakos cselekmények elkerülésében is fokozott jelentőséggel bír a sértetti prevenció.

A szituációs és az oksági megelőzés a bűnmegelőzés két alapváltozata. Az első rövid távon a bűnalkalmak szűkítésére, az elkövetést lehetővé tevő feltételek kialakulásának elkerülésére irányul. A második hosszabb távon a társadalmi, gazdasági, szociális, egészségügyi, oktatási és kulturális stb. viszonyok fejlesztésével közvetve a bűnözés okaifogyottságának feltételeit teremti meg. A bűnmegelőzés az idők biztonságérzetét erősítő, társadalmi integrációjukat javító intézkedésekben, cselekvési módokban érzékelhető leginkább. A biztonságérzetet javítja például az egészségügyi vészjelző telepítése, illetve kihelyezése, ilyenként említhető az erőszakos, illetve a vagyon elleni bűnözés új kihívásairól, újabb elkövetési módjairól, a hatékony sértetti védekezés lehetőségeiről szóló – az időskorúak számára szervezett – rendszeres rendőri tájékoztatás, a közterületen látható rendőri jelenlét és szükség esetén a szakszerű rendőri intézkedés. A társadalmi integrációt az arra alkalmas idők munkába való bevonása, tapasztalatainak hasznosítása javíthatja. Ennek a társas kapcsolatok megőrzésében, az elszigetelődés és a gondozatlanság megakadályozásában nagy a jelentősége. A sokoldalú és személyre szabott idősgondozási rendszerben a hangsúlyokat nem a gondozó intézményre, hanem a gondozott időskorúakra kell helyezni. E gondozórendszer jelentősége a többgenerációs együtt élő családok számának, súlyának csökkenésére tekintettel, felértékelődik. Emellett az időskorúak számára meghatározó jelentősége van az egzisztenciális biztonságnak, ezért a gondozó állam törekvése arra irányul, hogy a nyugdíjak értékállóságát megőrizze, a lehetőségek keretei között – akár az infláció mértékén túl is – emelje azt.

Az időskori viktimizáció megelőzésében kulcsszerepe van a tömegmédiának is. Bár a kirívó, közfigyelmet érdemlő, a társadalmat foglalkoztató bűnesetokról, az időskorúakat ért atrocitásokról szóló tájékoztatások szükségesek, de fokozott figyelmet kell fordítani az emberi méltóság megóvására, az élet, a testi épség, a személyi és szexuális szabadság tiszteletére, az erőszak kultusz visszaszorítására, az időskori hiszékenységet és óvatlanságot kihasználó csalások leleplezésére is.

Az időskori sértetté válás megelőzésében fontos az *áldozatvédelem jogalkotási megjelenítése* is. A hatályos Btk. 365. § (3) bekezdés g) pontja a rablást, a 372. § (4) bekezdés c) pontja a sikkasztást, valamint a 373. § (4) bekezdés c) pontja a csalást súlyosabban rendeli büntetni, ha azt a bűncselekmény felismerésére vagy elhárítására idős koránál vagy fogyatékosságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el. Ha az elvétel ez utóbbiakban leírt személy sérelmére valósul meg, a cselekmény a Btk. 366. § (1) bekezdés c) pontja szerinti kifosztásnak minősül.

Hasonlóan fontos feladat a sértettek büntetőeljárásban betöltött szerepének további megszilárdítása, a másodlagos viktimizáció, illetve az esetleges *áldozati visszaesés* – lehetőségek szerinti – elkerülése.

Az időskori sértetté válás megelőzésében áttörés érhető el a rejtetten maradt bűncselekmények csökkentése révén. Ehhez a bűnüldöző hatóságokba vetett bizalom erősítésével, a közbátorság további megszilárdításával juthatunk el.

5. Az időskori viktimizáció aktuális kérdései

A téma időszerű, fontosnak tekinthető összefüggéseit

- a demográfiai helyzet,
- az egészségügyi helyzet,
- a szociális helyzet és
- a bűnözési helyzet

vázlatos ismertetésével mutatjuk be.

5.1. A demográfiai helyzet

A Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) interneten közzétett idősorait tekintve, az 1980-ban mért 10 709 000-ről 2018. január 1-jére 9 778 000 főre csökkent a hazai népességszám.

A hivatal adatai szerint a múlt század 90-es éveinek átlagában a lakosság mintegy 19%-a tartozott az időskorúak közé. Demográfiai vonatkozásban – figyelembe véve az Eurostat értelmezését – a 60 évesek és idősebbek az időskorúak. Ebből következően a *népességöregedés* alatt a jelzett korúak össznépességen belül számított arányának a növekedését értjük. Ez a mérőszám – évente növekvő tendencia mellett – az 1980-ban mért 17,1%-ról 2016-ra 25,65%-ra növekedett. A hazai szabályozást tekintve a munkaképesség felső határa az öregési nyugdíj korhatára, ami jelenleg a 65. életév betöltésével veszi kezdetét.

Miként Európa számos országában, így hazánkban is a – népességszám csökkenésével korrelációt mutató – népességöregedés háttérében az *alacsony termékenység* és a *megnövekedett élettartam* áll. A helyzet súlyosságát jól érzékelteti az a körülmény, hogy a 65 évesnél idősebb népesség aránya 2016-ban már 18,3%-ra nőtt!¹³ A magasabb mortalitású korcsoport népességen belül megnövekedett arányából következik a magasabb halálozási ráta is.

A helyzet súlyosságát fokozza az a további körülmény, ami a nemek közötti aránynak az életkor előrehaladásával járó változásához kapcsolódik. Folyamatosan, de nemeként eltérő mértékben nő az időskorúak saját nemükön belüli aránya.

A születéstől számítva a 40 éves életkor közepéig a férfiak számában érzékelhető csekély többlet az 50. év elérése előtt teljesen eltűnik, s az életkor előrehaladtával jelentős többlet mutatkozik a női népességen belül. Ez a férfiak körében tapasztalható magasabb halandósággal mutat összefüggést.

Megállapítható tehát, hogy

- a női népesség jelentős része a legvédtelenebb, a bűnözőknek leginkább kiszolgáltatott időszakában, az életének utolsó éveiben elveszti a párját, aminek gyakori következménye az elmagányosodás,
- az időskorúak demográfiai mutatói általában, különösen pedig nemek szerinti korösszetételnek megfelelően századunkban hátrányosan változtak.

¹³ Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint (é. n.).

5.2. Az egészségügyi helyzet

Az időskori sértetté válás folyamatában az egészségi állapotnak, közelebbről a szomatikus és a lelki tényezőknek jelentős, olykor meghatározó szerepe van. Az idős, egyedülálló személyek közül sokan képtelenek az ellenállásra, a menekülésre, s főként a nők a rablások ideális áldozatai. A más betegségekben is szenvedő, érzékszervi problémákkal küszködő idősek a saját biztonságukra kevésbé képesek figyelni. Óvatlanságuk, szétszórtságuk folytán a trükkös elkövetésű vagyon elleni bűncselekményeknek, többségében a lopásoknak és a csalásoknak az „ideális” célpontjai.

A pszichés tényezők főként az erőszakos és a közlekedési bűncselekmények körében kapnak jelentőséget. Az idős ember ingerlékenyebb, korábban meglévő gátlásai fokozatosan leépülnek. Az ész kormányzása helyett az ösztönvezéreltség veszi át gyakran az irányítást. Az óvatosságot a hiszékenység, a körütekintést a figyelmetlenség váltja fel.

Külön kérdés az időskorban jelentkező *stressz* hatása. Az emberek zöme úgy gondolja, hogy ez a probléma csak a munkával érintett éveket érintheti, s a nyugállományban töltött időszak ettől mentes. Ez a helyzetmegítélés téves. A baráti, kapcsolati körbe tartozók számának különböző okokkal magyarázható fokozatos csökkenése erodálja a társas kapcsolatokat, növeli magárahagyatottság érzését, mindez áthatja az idős ember személyiségét, s ha ez mozgásszervi korlátozottsággal is együtt jár, úgy a mozgástér a lakótérre szűkül, ez a stressz-szint növekedését válthatja ki.

Az eddigieken túl a hazai időskorúak egészségügyi helyzetét már a 2010-es éveket megelőzően, majd azt követően is tovább árnyalta, hogy

- a teljes népességen belül a 70 éven felüliek mintegy 10%-ban részesedtek, de ők adták a kórházi ápoltak 25%-át, s kezelésük hátterében többnyire szervi megbetegedések húzódtak meg,
- a 70 éven felüli aktív kórházi ellátottak 2%-a demens volt, aminek az élethosszig tartó kezelés, illetve felügyelet a következménye,
- a 65 éven felüliek bő 12%-a – alapvetően mozgásszervi problémák okán – már korlátozott volt az önellátásban.

Az esetleges figyelmetlenséggel kiegészült érzékszervi megbetegedés, a mozgáskorlátozottság, különösen a magányosan élő idősek körében végzetes következménnyel járó háztartási balesetek okozója lehet.

Az időskori viktimításban változatlanul jelentős szerepe van a sértett esetleges alkoholfogyasztásának. Ez, az időskorban amúgy is csökkent önuralomnak és gátlásoknak a maradékát is felemésztí, s utat nyit a bizonytalan kimenetelű agresszivitás számára, amelynek következményeként az erősebb joga érvényesülhet.

Megállapítható tehát, hogy az időskorúak egészségügyi helyzete – a már ismertett demográfiai okoknál fogva is – összetettebbé, bonyolultabbá vált.

5.3. A szociális helyzet

Az időskori viktimitásról nem tudunk átfogó képet kialakítani, ha nem vesszük górcső alá e korosztály szociális helyzetét, főként a nyugdíjjal, a nyugdíjszerű ellátással, illetve a bármilyen egyéb járadékkal való ellátottság mértékét.

A hazai nyugdíjrendszer lényegét tekintve 2012-ben átalakult. Ennek az volt a célja, hogy megelőzhető legyen a későbbiekben a folyósítások finanszírozhatatlansága, ennek folyamánként az államháztartás felborulása. Az 1957-ben, illetve azt követően születettek tekintetében a nyugállományba vonulás feltétele a 65. életév betöltése lett.

Az időskorúak szociális helyzetében a legmeghatározóbb tényező az öregségi nyugdíj. Míg ennek az átlagösszege 2012 januárjában 104600 Ft volt, a folyamatos – törvényen alapuló – korrekcióknak megfelelően 2017-ben már mintegy 130000 Ft volt. (Megjegyezzük, hogy hazánkban az öregségi nyugellátás 90 éves múlta tekint vissza, az 1928. évi XL. törvénycikk vezette be.)

Az évenkénti nyugdíjemelések ellenére a nyugdíjak legfeljebb a nettó átlagkereset háromnegyed részét érik el, ami azt jelenti, hogy az aktív, tehát kereső foglalkozást folytató életkorból a nyugdíjas időszakra történő átmenet során e korosztálynak – megtakarításai mértékéhez képest – rendkívül jelentős bevételecsökkenést kell kezelnie. Ezért az aktív időszakban megszokott vagy azt megközelítő nyugdíjas életszínvonal elérésére csak folyamatosan biztosított öngondoskodás mellett lehet garancia.

Az időskorúak pénzügyi helyzetét tovább árnyalja, hogy egy- vagy többszemélyes háztartásban élnek-e, milyen az egészségügyi állapotuk vagy az iskolai végzettségük stb. Bizonyos kiadásokról mégis megállapítható, hogy azok többségükben sztenderd jellegűek, konstans természetűek. Ilyenek például a háztartásra, az élelmiszerekre, az alkoholmentes vagy szeszartalmú italokra, a dohánytermékekre, a ruházatra, a lábbelire, a lakás fenntartására és berendezésére, az egészségügyre, a közlekedésre, a hírközlésre, továbbá az oktatásra, kultúrára, szórakozásra, üdülésre fordított – bár háztartásonként jelentős szóródást mutató – kiadások. A hazai 70 éven felüliek több mint háromnegyed része rendszeres gyógyszerfogyasztó. Ez az arány magasabb a nők, alacsonyabb a férfiak körében. *Már 2002-ben az idősebb korúak közel háromszor annyit fordítottak egészségügyi kiadásokra, mint a fiatalabb korosztály.* Ezt a gyógyszerárak jelentős emelkedése, illetve egyes egészségügyi szolgáltatások ingyenességének megszüntetése idézte elő.¹⁴ (Megjegyzendő, hogy ezek a közzétett statisztikai adatok csak a több-kevesebb rendszerességgel orvoshoz járó időskorúak egészségügyi kiadásait tartalmazzák.)

A jelzett problémák súlya nő, ha a háztartás kizárólag idősekből tevődik össze, főként, ha abban egyedülálló, magányos időskorú él. Rosszabb helyzetben utóbbiak közül azok vannak, akik súlyos betegségben szenvednek, vagy érzékszervi, illetve mozgásszervi problémáik vannak. A legsúlyosabb gondok között a hajléktalan időskorúak élnek. Bár az ellátórendszer működik (például utcai szociális munkások hálózata, nappali melegedő, átmeneti szállás, krízisvonal stb.), de az alapp probléma különböző okok folytán számos európai országhoz hasonlóan még nem megoldott.

¹⁴ *Időskorúak Magyarországon* (2004).

Megállapítható tehát, hogy az időskorúak szociális helyzete – az egyéb tényezőkre is figyelemmel – a számos és indokolt kormányzati intézkedés és az ennek következményeként bekövetkező mérsékelt javulás ellenére is rendkívül nehéz.

5.4. A bűnözési helyzet

2. táblázat

Regisztrált sértettek, ezen belül időskorúak száma, aránya nemek szerinti bontásban 1999–2016-ig

Év	Regisztrált sértettek összesen	Időskorúak (60 éves és idősebb)		Ebből			
				férfiak		nők	
		száma	százaléka	száma	százaléka	száma	százaléka
1999	293 535	38 043	13,0	22 347	58,7	15 696	41,3
2000	259 035	36 214	14,0	21 036	58,1	15 178	41,9
2001	261 861	37 761	14,4	22 211	58,8	15 550	41,2
2002	241 325	35 270	14,6	20 044	56,8	15 226	43,2
2003	235 760	31 550	13,4	17 595	55,8	13 955	44,2
2004	235 406	33 729	14,3	18 679	55,4	15 050	44,6
2005	224 065	34 843	15,6	19 627	56,3	15 216	43,7
2006	214 165	33 133	15,5	18 372	55,4	14 761	44,6
2007	231 059	37 871	16,4	21 581	57,0	16 290	43,0
2008	211 455	37 891	17,9	21 043	55,5	16 848	44,5
2009	213 661	36 715	17,2	19 319	52,6	17 396	47,4
2010	247 776	46 676	18,8	24 550	52,6	22 126	47,4
2011	260 279	52 552	20,2	27 928	53,1	24 624	46,9
2012	275 173	57 578	20,9	30 454	52,9	27 124	47,1
2013	245 601	52 755	21,5	29 054	55,1	23 612	44,8
2014	214 715	44 175	20,6	22 480	50,9	21 557	48,8
2015	183 125	36 779	20,1	18 960	51,6	17 817	48,4
2016	155 292	30 614	19,7	15 650	51,1	14 964	48,9

Forrás: saját szerkesztés

A táblázatban bemutatott tendencia a nemeket illetően a lassú kiegyenlítődés irányába mutat. Ez utóbbi megállapítás háttérében az a körülmény állhat, hogy a nők száma – különösen az életkor előrehaladtával – jelentősen meghaladja a férfiakét, s hogy a nők által megélhető átlagéletkor szintén magasabb a férfiakénál.

3. táblázat

*Regisztrált bűnelkövetők, ezen belül időskorúak száma,
aránya nemek szerinti bontásban 1999–2016-ig*

Év	Bűn- elkövetők összesen	Időskorúak (60 éves és idősebb)		Ebből			
				férfiak		nők	
		száma	százaléka	száma	százaléka	száma	százaléka
1999	131 658	2 678	2,0	2 164	80,8	514	19,2
2000	122 860	2 599	2,1	2 054	79,0	545	21,0
2001	120 583	2 636	2,2	2 132	80,9	504	19,1
2002	121 885	2 727	2,2	2 201	80,7	526	19,3
2003	118 145	2 868	2,4	2 293	80,0	575	20,0
2004	130 182	3 237	2,5	2 547	78,7	690	21,3
2005	133 790	3 543	2,6	2 694	76,0	849	24,0
2006	124 171	3 481	2,8	2 631	75,6	850	24,4
2007	116 161	3 387	2,9	2 626	77,5	761	22,5
2008	116 584	3 274	2,8	2 617	79,9	657	20,1
2009	111 723	3 435	3,1	2 730	79,5	705	20,5
2010	122 529	3 892	3,2	3 064	78,7	828	21,3
2011	112 895	3 935	3,5	3 097	78,7	838	21,3
2012	100 239	3 795	3,8	2 988	78,7	807	21,3
2013	103 635	4 080	3,9	3 250	79,7	830	20,3
2014	105 588	4 702	4,5	3 722	79,2	972	20,6
2015	98 987	4 864	4,9	3 948	81,2	916	18,8
2016	98 137	5 434	5,5	4 412	81,2	1 022	18,8

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgált időszakot megelőző tapasztalat azt mutatta, hogy az időskorúak viktimális trendvonalára együtt mozog az ismertté vált bűncselekményekkel, valamint ezek elkövetőinek és sértetteinek számával.

Ez utóbbi megjegyzéstől függetlenül megállapítható, hogy a tényleges elkövetővé válás 60 éves kor fölött csökken. A tényleges áldozattá válás viszont, az idősek viktimális érinthetősége folytán, az időskori elkövetővé válásnál lényegesen magasabb.

Az 1999-től számított 18 éven át, évi átlagban az elkövetők 3,1%-a volt időskorú, míg – némi hullámmást mutató, de lényegében folyamatosan növekvő tendencia mellett – a sértettek évi átlagban 16,5%-a tartozott ebbe a korcsoportba. A bűnügyi statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a vázolt időszakban az időskori elkövetővé válást az e korcsoportba tartozók sértetté válása több mint ötszörös mértékben haladta meg!

Különbség mutatkozik a vizsgált időszakban az elkövetések számának és – ennek megfelelő – arányának változásában az időskorúak nemét illetően is. Az elkövetők mintegy 75–80%-a férfi.

4. táblázat

*Regisztrált sértettek, ezen belül időskorúak száma, százaléka
kiemelt bűncselekmények és nemek szerinti bontásban 1999–2016 között*

Vizsgált bűncselekmények köre	Év	Sért- ettek száma	ebből					
			időskorúak (60+)		ebből			
			száma	évi átlag százalé- ka	férfiak	százalék	nők	százalék
Összes regisztrált bűncselekmény	1999–2016	4 205 288	714 149	17,0	390 930	54,7	322 990	45,2
Szándékos emberölés	1999–2016	5 541	1 010	18,2	494	48,9	516	51,0
Testi sértés	1999–2016	229 801	19 001	8,3	10 906	57,3	8 095	42,6
Közúti baleset okozása	1999–2016	63 323	15 339	24,2	6 650	43,3	8 689	56,6
Erőszakos közösülés	1999–2016*	4 064	198	4,9			197	100,0
Vagyon elleni bűncselekmények	1999–2016**	3 432 945	634 223	18,5	350 137	55,0	286 086	45,0
Rablás	1999–2016	48 204	9 325	19,3	3 864	41,4	5 461	58,5

* A régi Btk. szerint regisztrált erőszakos közösülés bűncselekmények regisztrált sértettjeinek száma összeadva az új Btk. szerint regisztrált szexuális kényszerítés bűncselekmények regisztrált sértettjeinek számával.

** Az új Btk. szerint regisztrált bűncselekmények a régi Btk. vagyon elleni bűncselekmények fejezete alapján.

Forrás: saját szerkesztés

Az 1999–2016-ig terjedő időszakban az összes regisztrált bűncselekmény sértettjeinek száma az 1985–1998 közötti időszakhoz képest 38%-kal emelkedett. Rosszabb volt a helyzet a bűncselekmények időskorú sértettjeit illetően. Itt a növekmény rendkívül jelentős, mintegy 87%-os. Megjegyzendő az a körülmény, hogy a korábbi 14 év adatait az azt követő 18 év mutatóival hasonlítottuk össze, de a növekmény ennek figyelembevételével is rendkívül jelentős.

A továbbiakban a kiemelt bűncselekményeket, bűncselekménycsoportokat vizsgáljuk.

- A szándékos emberölések vonatkozásában az időskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények száma 11,6%-os növekedést mutat.
- A testi sértések időskorú sértettjeinek száma 28%-kal emelkedett.
- A közúti baleset okozása időskorú sérültjeinek száma mintegy 12%-kal növekedett.
- Az erőszakos közösülést elszenvető idők száma rendkívül jelentős mértékben csökkent. Az adatok a 18 éves időszakot tekintve több mint 56%-os csökkenést mutatnak.
- A vagyon elleni bűncselekmények tekintetben az időskorú sértettek száma 84%-kal emelkedett. Ez azt jelenti, hogy a vagyon elleni bűncselekmények sértetti mutatójának növekedését a vizsgált 18 év alatt a bűncselekménycsoport időskorú sértettjeinek növekedése közel 3,5-szeres mértékben lépte túl!
- Fontos az időskori viktimitás tekintetében a rablások önálló vizsgálata. E bűncselekményt illetően az időskori sértettek száma 58%-kal emelkedett.

A kép tovább árnyalható, ha az időskori viktimítást nemek szerint vizsgáljuk.

Az időskorú férfi sértettek számának az utóbbi 18 év során történő jelentős emelkedése ellenére az időskorú sértetteken belüli arányuk csökkent, míg a nőké, az erőszakos közöszlések (szexuális erőszakok) csökkenésétől eltekintve, emelkedett.

Az időskorú férfiak és nők legnagyobb számban a vagyoni elleni bűncselekmények áldozataivá váltak.

Az időskori viktimizációnak az elkövetés helyéhez való kapcsolódásában a korábbi megállapítások változatlanul irányadóak, ami azt jelenti, hogy az időskori áldozatok térbeli eloszlása megfelel a regisztrált bűncselekmények térbeli eloszlásának, vagyis az idősök érintettsége a fővárosban és Pest megyében a legjelentősebb.

Megállapítható tehát, hogy

- bár az időskorúak viktimizációs veszélyeztetettsége e korosztálynak tulajdonított áldozattá válási kockázatnál alacsonyabb, de az idősök körében a bűnözéstől való félelem, az áldozattá válástól való szorongás lényegesen magasabb;¹⁵
- az egyes mutatók jelenleg is igazolják azt, hogy az időskorúak körében fordított arányú összefüggés áll fenn az elkövetővé és a sértetté válás valószínűsége között;
- az idősök elleni támadásokban a legaljasabb, leghitványabb bűnözői attitűd jelenik meg: olyan embereket támadnak, akik kiszolgáltatottságuknál, közelebből állapotuknál (betegségüknel, érzékszervi károsodásuknál, mozgáskorlátozottságuknál, szellemi leépültségüknel), idős koruknál fogva védekezésre, a támadás elhárítására képtelenek;
- a bűnügyi statisztikai adatok azt igazolják, hogy a rablás, a lopás, a csalás különböző változatai az idősök elleni támadások túlnyomó részét lefedik. Az újszerűség kevésbé a tényállások lényegéből, sokkal inkább alaktani minőségi jellemzőiknek megváltozásából fakadt, és a trükkös lopások, a besurranással megvalósított betöréses lopások, a zsebtolvajlások, a hitelesség látszatát keltő megtévesztések, a hitelnyújtás ígéretével jelentős összegű „regisztrációs díj” kifizettetése, az „unokázás”, az úgynevezett termékbemutatók, az „öregezés” zömében a könnyű prédának számító idősök célpontul választása útján valósul meg;
- a naiv hiszékenységre, az éberség és a bizalom kijátszása még megfelelő egészségi állapotú idős személyt is veszélybe sodorhat. Az elkövetések esetenkénti brutalitása, az esetleges védekezés ellehetetlenítése érdekében a cél eléréséhez szükségesnél lényegesen nagyobb súlyú erőszak vagy az élet, testi épség elleni közvetlen fenyegetés alkalmazása, a sértett személyének semmibevétele, a félelemkeltő elkövetési mód, hasonló esetekben a végletekig fokozódó – akár a sértett halálával is járó – erőszak nemcsak az aktuálisan érintettet, de a környezetét is képes rettegésben tartani;
- a bűnügyi statisztika adatai azt igazolják, hogy az időskorú nők viktimális érintettsége – különösen az életkor előrehaladtával – a kiemelt bűncselekmények zömében emelkedett.

¹⁵ BARABÁS 2014, 54–57.

6. Az időskori áldozattá válás jövője

Az időskori viktimitás jövőjére vonatkozó előrejelzés – az előzmények figyelembevételével – meglehetősen borús, mert

- míg az időskori áldozattá válásban jelentőséggel bíró közlekedési bűncselekményeket jellemzően gondatlanságból követik el, addig az idősök sérelmére megvalósuló és tömegesen jelentkező vagyon elleni, de az erőszakos bűncselekmények is – lényegükből fakadóan – szándékosak;
- míg a megvalósuló közlekedési balesetek hátterében jelentős részben a sérült, balesetet szenvedett idős személy – elháríthatatlan következményeket okozó – figyelmetlensége is meghúzódhat, addig a vagyon elleni, illetve az erőszakos bűncselekmények elkövetése – még a sértett „közrehatása” esetén sem – tekinthető kikerülhetetlennek;
- az időskorú személy figyelmének szétszórtsága folytán fennáll a lehetősége annak, hogy nem vagy kevésbé képes pontos információt nyújtani a történetekről, leírást adni az elkövetőről, a tájékoztatás különösen mentális betegségben, illetve szellemi leépülésben szenvedő idősök körében lehet zavaros, ellentmondó, hiányos;
- ha az időskorú sértett az elkövetéstől számítva hosszabb idő elteltével tájékoztatja a hatóságot, ennek következményeként az emlékezetkiesés lehetősége is felmerülhet;
- számolni kell a sértetti rejtettséggel, amelynek a hátterében – egyebek mellett – a féltékenység, a bizalmatlanság vagy a jogszabályok ismeretének hiánya húzódhat meg;
- az egészségügyi ellátás idősök általi igénybevételének kényszerű vagy figyelmetlenség, óvatlanság következtében történő elmulasztása az állapotromlás következtében növeli a bűnözésnek való kitettséget.

Összegezve megállapítható, hogy az időskori viktimitást illetően, amíg e korcsoport demográfiai, egészségügyi és szociális helyzetében – pozitív elmozdulást jelentő – lényegi változás nem történik, addig a bűnözési helyzetben sem lehet igazi fordulat. Ezen önmagában még a bűnözés további csökkenése is csak mérsékelten változtatna, mert ez esetben az időskorúak elleni bűncselekmények esetleg alacsonyabb számban, de relatíve magas arányban stabilizálódhatnak. Mindez azt vetítené előre, hogy a javuló objektív biztonsági helyzetet az időskorúak romló szubjektív biztonságérzete kísérné.

Felhasznált irodalom

- BARABÁS A. Tünde (2014): *Áldozatok és igazságszolgáltatás*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet.
- Időskorúak Magyarországon* (2004). Budapest, KSH. Elérhető: www.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/idos/idos01.pdf (A letöltés időpontja: 2018. 01. 21.)
- Magyarország népességének száma nemek és életkor szerint* (é. n.). Budapest, KSH. Elérhető: www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html (A letöltés dátuma: 2018. 09. 20.)
- Ötvös Zoltán (2001): *Mit bír a Föld? A globalizáció nyertesei és vesztesei*. Elérhető: <http://cegvezetes.hu/2001/07/mit-bir-a-fold> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 15.)

SÁRKÁNY István (1999): *Az időskor viktimológiája*. Budapest, BM Kiadó.

SÁRKÁNY István (2016): Az erőszak mennyiségi és minőségi aktualitásai a hazai bűnözésben. *Belügyi Szemle*, 64. évf. 4. sz. 23–48.

Ajánlott irodalom

SÁRKÁNY István (2000): Áldozatok: az időskor viktimológiája. *Börtönügyi Szemle*, 19. évf. 2. sz. 26–39.

SÁRKÁNY István (2014): Még egyszer az időskor viktimológiájáról. *Belügyi Szemle*, 62. évf. 12. sz. 5–26.